

ІНСТИТУТ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН (НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ) ТА ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ

INSTITUTE OF FORCE-MAJEURE CIRCUMSTANCES AND EXECUTIVE PROCEDURE

Сібільов Д.М.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена актуальним питанням виконавчого провадження, системі виконавчих процедур, проблемам взаємодії інститутів цивільного права у виконавчому провадженні, застосуванні у законодавстві, що регулює виконавче провадження, інституту форс-мажорних обставин у вигляді легальної підстави для невиконання рішення суду або іншого органу. Запропоновані зміни до чинного законодавства.

Ключові слова: виконавче провадження, інститути цивільного права, форс-мажорні обставини, непереборна сила.

Стаття посвячена актуальним вопросам исполнительного производства, системе исполнительных процедур, проблемам взаимодействия институтов гражданского права в исполнительном производстве, применении в законодательстве, регулирующем исполнительное производство, института форс-мажорных обстоятельств в виде легального основания для неисполнения решения суда либо иного органа. Предложены изменения действующего законодательства.

Ключевые слова: исполнительное производство, институты гражданского права, форс-мажорные обстоятельства, непреодолимая сила.

The article is sanctified to the pressing questions of executive procedure, system of executive procedures, to the problems of co-operation of institutes of civil law in an executive procedure, application in a legislation regulative an executive procedure, institute of force-majeure circumstances as a legal founding for the non-performance of decision to the court or another organ. The changes of current legislation are offered.

An act of providence is a circumstance that eliminates responsibility of debtor on an obligation that is related to the course of business. The term of fulfilling commitment is carried during time the act of providence operates during that. Legislation about an executive procedure envisages situations, when during implementation of decisions of courts and other organs (public servants) there are certain obstacles of property and unproperty character, that influence on motion of executive procedure and cause complication.

Legislation about an executive procedure is in natural connection with a civil law, it inwardly is base on civil institutes, continuing them in the specific terms of application of mechanisms of a force implementation of decreets and other jurisdiction organs.

At the same time practice of application of legislation about an executive procedure, and it in an equal degree touches both Law of Ukraine "On an executive procedure" from 21.04.1999 and Law of Ukraine "About an executive procedure" from 02.06.2016, testifies to the certain deficit of application of separate institutes of civil law in a legislation about an executive procedure. An institute of force-majeure circumstances (act of providence) is one of such institutes.

Key words: executive procedure, institutes of civil law, force-majeure circumstances, act of providence.

Законодавство про виконавче провадження перебуває у природному зв'язку із цивільним правом, воно внутрішньо ґрунтується на цивілістичних інститутах, продовжуючи їх у специфічних умовах застосування механізмів примусового виконання рішень суду та інших юрисдикційних органів. Практика застосування законодавства про виконавче провадження, і це стосується як Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. [1], так і Закону України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 р. [2], свідчить про певний дефіцит застосування окремих інститутів цивільного права в законодавстві про виконавче провадження. Інститут форс-мажорних обставин (непереборної сили) є одним із таких інститутів.

Базовою нормою Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) у визначенні наслідків непереборної сили є ст. 617, яка визначає, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Непереборна сила та її наслідки також зазначаються у ст. 263, 679, 879, 904, 906, 922, 950, 1043, 1166, 1187, 1209 ЦК України [3].

Українське законодавство оперує термінами «непереборна сила» та «форс-мажор» як синонімами. Зокрема, саме терміном «форс-мажор» оперують такі Закони, як Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. [4], Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02 грудня 1997 р. [5], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 р. [6], Податковий кодекс України [7] тощо.

Згідно зі ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати», форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна загроза такого конфлікту, ворожі атаки, блокади, військове ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, воєнні дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і сув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [5].

Виникає закономірне питання, як цей інститут може впливати на виконавче провадження, які його наслідки у виконанні рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Непереборна сила є обставиною, що виключає відповідальність боржника за зобов'язанням, яке пов'язане зі здійсненням підприємницької діяльності. Строк виконання зобов'язань переноситься упродовж часу дії непереборної сили [8, с. 153; 9, с. 57–64; 10, с. 115–116]. Законодавство про виконавче провадження передбачає ситуації, коли під час виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) виникають певні перешкоди майнового та немайнового характеру, що впливають на хід виконавчого провадження і викликають ускладнення. Так, згідно зі ст. 32 Закону України «Про виконавче провадження», за наявності обставин, що перешкоджають проведенню виконавчих дій (хвороба сторони виконавчого провадження, відрядження сторони виконавчого провадження, стихійне лихо тощо), або з інших підстав, внаслідок виникнення яких сторони були позбавлені можливості скористатися правами, наданими їм цим Законом, виконавець може відкласти проведення виконавчих дій за власної ініціативи або за заявою стягувача чи боржника на строк до 10 робочих днів.

Також, згідно зі ст. 33 цього Закону, за наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим (хвороба сторони виконавчого провадження, відрядження сторони виконавчого провадження, стихійне лихо тощо), сторони мають право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про відстрочку або розстрочку виконання рішення. Рішення про розстрочку виконується в частині та у строки, встановлені цим рішенням. За заявою стягувача виконавець може відстрочити або розстрочити виконання рішення (крім судового рішення), за наявності обставин, передбачених ч. 1 цієї статті, про що виносить відповідну постанову.

Ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України передбачає, що за заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, а за заявою стягувача чи виконавця (у випадках, встановлених законом) – встановити чи змінити спосіб або порядок його виконання [11]. Підставою для встановлення або зміни способу або порядку виконання, відстрочення або розстрочення виконання судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим.

Вирішуючи питання про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, суд також враховує:

- 1) ступінь вини відповідача у виникненні спору;
- 2) щодо фізичної особи – тяжке захворювання її самої або членів її сім'ї, її матеріальний стан;
- 3) стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо.

Розстрочка та відстрочення виконання судового рішення не може перевищувати 1 року з дня ухвалення такого рішення, ухвали, постанови.

Таким чином, стихійне лихо, що в цивілістичному контексті розглядається як один із проявів непереборної сили (форс-мажору), у виконавчому провадженні може тягнути або відкладення на строк до 10 днів, або відстрочку чи розстрочку виконання рішення на строк не більше 1 року. Відстрочку чи розстрочку за рішеннями суду надає суд, а за іншими рішеннями – виконавець.

Форс-мажорні обставини не обмежуються лише стихійним лихом. До цих обставин можуть бути віднесені і воєнні дії, громадські безпорядки, страйки та інші обставини, визначені на сьогодні найбільш повно у ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати». У деяких ситуаціях неможливо передбачити точно, коли ці обставини закінчатимуться, зокрема, коли йдеться про воєнні дії. Якщо в ситуації зі стихійним лихом можна хоча б приблизно прогнозувати час подолання його наслідків, то в ситуації з воєнними діями та деякими іншими обставинами це неможливо.

Закон України «Про виконавче провадження» передбачає виникнення перешкод, які суттєво впливають на його

хід і діють протягом значного часу, причому строк припинення їх дії точно не відомий. Це стосується таких обставин, як проходження боржником строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період, проходження боржником військової служби та виконання бойових завдань військової служби у бойовій обстановці чи в районі проведення антитерористичної операції, якщо, згідно з умовами служби, проведення виконавчих дій неможливе, на прохання стягувача, який проходить таку військову службу; зупинення судом стягнення на підставі виконавчого документа; зупинення судом реалізації арештованого майна у разі відсутності іншого майна боржника, на яке може бути звернено стягнення; порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство боржника, якщо, відповідно до закону, на вимогу стягувача поширюється дія мораторію, за провадження господарським судом; звернення виконавця та/або зацікавленої особи до суду із заявою про заміну вибулої сторони правонаступником; надання судом, який видав виконавчий документ, відстрочки виконання рішення тощо. За наявності цих та інших передбачених Законом обставин це тягне за собою зупинення вчинення виконавчих дій на підставі ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження». Але форс-мажорні обставини (непереборна сила) там не зазначені.

У контексті виконавчого провадження головною передумовою, пов'язаною із реалізацією інституту форс-мажорних обставин у виконавчому провадженні, є той факт, що ці обставини повинні виникнути після постановлення рішення суду чи іншого юрисдикційного органу, що виконуються примусово на підставі Закону України «Про виконавче провадження».

Щоб визначити ефективний засіб реагування на форс-мажорні обставини у виконавчому провадженні, слід враховувати, що форс-мажорні обставини мають свої специфічні ознаки. По-перше, вони мають надзвичайний характер, тобто суттєво відрізняються від повсякденних, звичних обставин. По-друге, вони неподоланні, їх не можна подолати в розумні строки і неможливо передбачити. По-третє, їх неможливо уникнути в конкретних умовах [12, с. 79–86; 10, с. 119]. Такі ознаки мають цивілістичний характер, але можуть бути взяті до уваги і в контексті виконавчого провадження, виконавчих правовідносин.

Постає питання, яким чином законодавство про виконавче провадження повинно враховувати наявність форс-мажорних обставин та які механізми слід застосовувати. Чи можемо ми застосувати існуючі механізми реагування на виникнення майнових та інших перешкод у виконавчому провадженні?

- До існуючих механізмів можна віднести:
- відкладення проведення виконавчих дій;
  - відстрочення та розстрочення виконання, зміна способу або порядку виконання;
  - зупинення вчинення виконавчих дій;
  - повернення виконавчого документа стягувачу без виконання.

Вважаємо, що доцільно було б передбачити зупинення вчинення виконавчих дій у разі впливу форс-мажорних обставин на виконавче провадження. Виконавче провадження зупиняється, поки є чинними форс-мажорні обставини.

Наявність форс-мажорних обставин та їх вплив на виконавчі процедури розглядається сьогодні в контексті Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02 вересня 2014 р. [13]. Згідно зі ст. 10 цього Закону, протягом терміну дії цього Закону єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, як підстави для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежного виконання) зобов'язань, є

сертифікат Торгово-промислової палати України. Згідно зі ст. 11, дія цього Закону поширюється на період проведення антитерористичної операції та на 6 місяців після дня її завершення. Закони та інші нормативно-правові акти України діють у частині, що не суперечить цьому Закону. Водночас цей Закон не вирішує питань виконавчого провадження і виконавчих процедур. Крім того, окремо існує невирішена проблема виконавчих процедур на території, що не є зоною воєнних дій, але юрисдикційні повноваження на якій не реалізуються (Крим, Севастополь). Всі ці обставини впливають на виконавче провадження і потребують правового

регулювання. Зокрема, очевидними є ситуації, коли або майно боржника знаходиться в зоні воєнних дій чи в Криму, або там повинні бути вчинені певні дії, або там знаходиться боржник, і виконавче провадження є неможливим під впливом цих обставин.

Вважаємо, що найбільш ефективним вирішенням цієї проблеми на даний час є зупинення виконавчих процедур за цими підставами, а питання про зупинення і поновлення виконавчих процедур повинні розглядатися судами, що потребує внесення змін як до Закону України «Про виконавче провадження», так і до процесуальних кодексів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 24. Ст. 207.
2. Закон України «Про виконавче провадження». Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. С. 5. Ст. 542.
3. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377.
5. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02 грудня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52.
6. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. С. 1234. Ст. 158.
7. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13. № 13–14, № 15–16, № 17. С. 556. Ст. 112.
8. Новицкий И.Б. Римское право. М.: Ассоциация «Гуманитарное знание», 1993.
9. Белов А.П. Освобождение от ответственности за нарушение внешнеторговой сделки. Право и практика. Право и экономика. М., 1999. № 11.
10. Булеков М. Непреодолима сила: сферы применения. Хозяйство и право. М., 2015. №3.
11. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40. 40–42. С. 1530. Ст. 492.
12. Павлодский Е.А. Случай и непреодолима сила в гражданском праве. М.: «Юридическая литература», 1978.
13. Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02 вересня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 44. С. 2972. Ст. 2040.